

Språkvetenskapen i praktiken och praktiken i språkvetenskapen

Vad är det egentligen vi säger, och hur säger vi det? Och vem säger egentligen vad och till vem? Finns det likheter och möjligtvis allmänna strukturella regler för alla språk? Och vad har det för konsekvenser för vårt tänkande? Dessa är några grundläggande frågor inom språkvetenskapen i dag.

Många tror att språkvetenskap är det samma som grammatik, men så är det inte. Utforskandet av ett språks grammatik hör till språkvetenskapen, men det är bara en del av det hela. Språkvetenskapen eller **lingvistik**, som ämnet också kallas, utforskar *människornas* sätt att kommunicera med varandra över språkliga och kulturella gränser och genom tiderna. Man undersöker både vad som är unikt och vad som är mer allmängiltigt i det mänskliga språket och hur man åstadkommer detta. Liksom alla andra humanistiska ämnen är det människans beteende som social varelse som är i fokus för det vetenskapliga intresset. Det finns naturligtvis många olika delar av det mänskliga språket som man kan intressera sig för.

Hur bildas ljuden i ett språk, vilka används i ett visst språkligt system och hur kombineras de? Detta är frågor som berör **fonetiken** (ljudläran). När det gäller ett visst språks ljuduppsättning talar vi om detta språks **fonologi** till skillnad från den allmänna fonetiken. Fonologin kan studeras i en viss region, under en viss tid eller hur den utvecklats genom historien, och detta gäller naturligtvis språkvetenskapens alla grenar.

Den, som studerat till exempel ett slaviskt eller romanskt språk eller något av de klassiska språken latin och grekiska, vet att dessa språk har en rik formlära och att vi skiljer mellan olika personer i verbläran, så att när vi på svenska endast byter pronomenformen *jag, du, hon, han* etc. + verbet *hjälper* så måste vi på franska skriva *j'aide, tu aides, elle aide*, men dessa verbformer uttalas likadant till skillnad från på systerspråken spanska och italienska, där vi direkt hör vem som gör något. På spanska blir detta (*yo*) *ayudo*, (*tú*) *ayudas*, (*ella*) *ayuda*, men eftersom verbformerna skiljer sig åt behöver vi inte använda pronomenformerna alls när vi talar. Pronomenformerna är helt överflödiga. Allt sådant som har att göra med formerna hör till **morfologin** (formläran), medan studiet av hur vi sätter samman ord till meningar för att det skall bli begripligt och accepterat hör till **syntaxen** (ordföljden). Dessa två hänger nära samman och kallas också tillsammans för **morfosyntax**.

I en svensk mening som *Hon ser honom* är det helt klart vem som är subjekt till predikatet *ser*, eftersom *honom* är en objektsform, medan *hon* är en subjektsform. Därför kan vi vända på satsen och säga *honom ser hon*. Detta är inte ett vanligt sätt, men kan användas om man vill lägga tonvikten på vem det är hon ser. Byter vi ut pronomenformerna mot namn blir situationen en helt annan. Vi kan säga *Anna ser Per*, men om vi vänder på det och säger *Per ser Anna*, så är betydelsen i svenska den motsatta. Varför spelar ordföljden ibland en roll och

ibland inte? Detta är syntaktiska problem som här också har med morfologin att göra. Sedan är den underliggande betydelsen oftast avgörande. Vad är det egentligen vi menar när vi säger något. Om någon säger *Vad kallt det är!* så kan det betyda *Stäng fönstret!* eller *Sätt på elementet* eller *Tänd brasan!* eller *Jag vill inte gå ut*. Detta kallas **pragmatik**. Denna studerar hur språket används för att uttrycka vissa önskningar eller förhållanden. Hit hör studiet av ironi, artighet, m.m.

Sedan finns orden och deras betydelse! Man kan studera hur de bildas (**ordbildning**) som *lärare* av verbet *lära* och varför det tidigare fanns en idag mer sällan använd femininform *lärarinna* och dessutom beteckningar som *majorskan* och *professorskan* som inte betecknar en kvinna som har dessa yrken utan en som är gift med en man som innehar dessa titlar. Vad betyder könsperspektivet här, och varför skiljer man manliga och kvinnliga varelser åt? Det ger onekligen ett märkligt intryck när en kvinna klädd i prästkläder säger att hon är *kvinnlig präst*. Vad annat skulle hon kunna vara? Hon är *präst*, rätt och slätt, och det går inte bara att skylla på den långa diskussionen om existensen av kvinnor som innehar prästämbetet utan vi säger också sådant som en *kvinnlig regissör*. Detta är sannolikt mer en reflektion av att yrket varit helt dominerat av män tidigare.

Tittar vi på de olika språken kan vi snart konstatera att det inte bara finns olika sätt att bilda ord utan att dessa kan ha olika betydelser. Studiet av ordens betydelse kallas **semantik**. Vi kan bara jämföra ordet *hatt* på svenska med det närliggande engelska *hat* som ibland motsvarar *mössa* på svenska, medan det spanska *sombrero* trots att spanskan tillhör en annan språkgrupp rent semantiskt ligger svenskan mycket närmare, men å andra sidan gör ju tyskans *Hut* det också. Inget av dessa ord kan betyda *mössa*. Språket har, med andra ord, en uttryckssida (till exempel *hatt*) och en innehållssida ("*huvudbonad av visst utseende med brätten*").

Allt detta kan studeras med hjälp av en korpus (nuförtiden digitaliserad), det vill säga skriftspråk (böcker, tidningar et cetera) eller talspråk (bland annat intervjuer och samtal), som man då undersöker i sin helhet för att hitta alla möjliga fall av ett visst fenomen.

Dessa delar kan studeras rent strukturellt. Hur uttrycks vissa fenomen i ett visst språk? Man kan kontrastera olika språks modeller (**kontrastiv lingvistik**), och man kan söka det mer generella sambandet mellan språken och ägna sig åt **språktypologi**. Forskningen kan också studeras utifrån ett socialt perspektiv, då man försöker se skillnader i språkbruket mellan kvinnor och män, mellan olika generationer, mellan olika sociala grupper et cetera. Detta kallas **sociolingvistik** och återspeglar språkets funktion i ett bredare interkommunikativt sammanhang.

I dagens värld där många rör sig mellan olika länder, språk och kulturer, har **tvåspråkighet** och **kodväxling** (hur man blandar två eller flera språk) blivit föremål för ett allt större sociolingvistiskt samhällsintresse.

Det finns också studiet av olika argumentationsmodeller och sätt att övertyga, **retorik**, vilket egentligen var grunden till grekernas tidiga intresse för språk. Hur fungerar ett samtal egentligen och vilka regler gäller för turtagning (det vill säga när man släpper in någon annan i konversation och vem man släpper in). Detta är bara några av de fält som undersöks och som mestadels är tvärvetenskapliga d.v.s även litteraturvetenskapliga, etnologiska och filosofiska frågeställningar.

Ibland kallar man lingvistik för **filologi**. Man kan säga att filologin stod vid språkvetenskapens vagga. I strikt mening är filologi just läran om hur man ger ut äldre texter (**textedition**) och försöker hitta en så korrekt version av dessa som möjligt, vilken baserar sig på en studie av de olika befintliga handskrifter som överlevt till våra dagar och dessas olika värde för att hitta den ursprungliga texten. Som tidigare framhållits är i det här sammanhanget språkens historiska dimension viktig. Hur har de utvecklats och hur har olika omgivande språk och kulturer påverkat situationen.

Språkhistoria ger oss en bild av det mänskliga talets och skriftens påverkan av olika sociala eller rent språkliga krafter under en lång följd av år. Sådana studier som analyserar utveckling genom tiden kallas diakroni till skillnad från studier som analyserar en viss begränsad tidsepok som då kallas synkroni.

Intresset för hur man lär ut och lär in språk och kulturer har ökat kraftigt i världen, därför är **språkdiraktik** ett mycket expanderande forskningsfält.

Som synes finns det en mängd olika sätt att bedriva forskning inom språkvetenskap, men man måste också komma ihåg att språken i sig representerar också kulturer och släpper in oss i dessa världar. Det är ju så att språkstudier innefattar språket i sig och hur det används för kommunikation mellan människor och kulturer som är fallet i litteratur, film och teater för att ta de viktigaste manifestationerna. Detta märks också i språkstudier vid universitetet. Det bygger på två oskiljbara delar, språket som struktur och som socialt fenomen samt den litteratur som är skriven på språket.

Vid Göteborgs universitet undervisar man i mer än 20 språk och i de flesta kan man bedriva studier ända upp till forskarutbildning. Hösten 2009 organiserades av Institutionen för språk och litteraturer workshopen *Hur säger vi egentligen?* Texterna i boken är baserade på föredragen som presenterades vid workshopen. Forskarna presenteras kort i slutet av boken.

Denna bok vill visa vad språkstudier kan vara. Tolv forskare vid Institutionen för språk och litteraturer har lagt fram sina bidrag om centrala språkstrukturella fenomen i en rad språk som det undervisas och forskas om i forsknings- och undervisningsämnena: bantuspråk, engelska, fornkyrkoslaviska, franska, grekiska, italienska, japanska, latin, nederländska, ryska, spanska och tyska.

Göteborg i maj 2010

Christiane Andersen, Antoaneta Granberg och Ingmar Söhrman